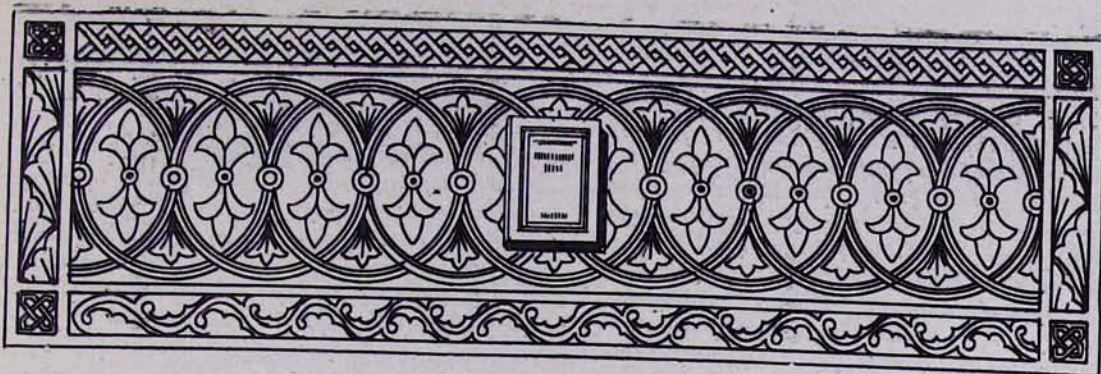

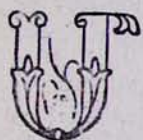

Պ. ՇԱՀԱԳՅԱՆ

(Հոգևոր ձեռնարանի

հայոց լեզվի դասախոս)

ԳԵՂԱՐԿԵՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ

անկախարկությունը հասարակական գիտությունների թվին պատկանող մի գիտություն է, որն զբաղվում է երիտասարդ սերնդի դաստիարակության գործով: Դաստիարակություն— ահա գլխավորը մանկավարժության մեջ: Իսկ տ՛րն է դաստիարակության գլխավոր առարկան: Դաստիարակության գլխավոր առարկան բոլոր ժամանակներում և՛ հիմն է և մնում է մարդը: Մարդը իր էությունով գերազանցապես հասարակական էակ է: Հասարակությունից դուրս մարդը դադարում է մարդ լինելուց: Դաստիարակել մարդուն, նշանակում է պատրաստել նրան հասարակականորեն, ցույց տալ նրա տեղն ու դերը հասարակության մեջ, ճշտել նրա իրավունքներն ու պարտավորությունները հասարակության մեջ:

Ո՛րն է բնորոշը մարդու համար տրպես հասարակական էակի: Մարդը որպես հասարակական էակ կենդանական աշխարհից զատորոշվում է իր աշխատանքի ունակությամբ: Աշխատանքը հատուկ է միայն մարդուն: Իսկ աշխատել նշանակում է մեզ շրջապատող իրականությունը անթարկել մեր կամքին՝ մեր առաջադրած նպատակի իրականացման համար: Աշխատել նշանակում է բացահայտվել և բացահայտվելով՝ կատարելագործվել: Մարդը աշխատանքի պրոցեսում բացահայտվում ու ճանաչում է իրեն:

Աշխատանքի պրոցեսում մենք մարդուն կրթում ենք, այսինքն՝ կրթելով դաստիարակում ենք և, փոխադարձաբար, դաստիարակելով կրթում ենք: Իսկ կրթել նշանակում է տալ նրան գիտելիքներ, որոնցով նա ի մի՛ճակի լինի ճանաչել իրեն շրջապատող իրականությունը՝ այն անհրաժեշտության դեպքում իրեն անթարկելու համար: Ուրեմն, կրթել նշանակում է գիտելիքներ տալ: Եվ այս փնթնանալատակ ձևով չի կատարվում. աշխարհի և մեզ շրջապատող իրականության ճանաչումը ինքնանպատակ չէ: Մենք ճանաչում ենք աշխարհը՝ այն անթարկելու համար մեզ:

Մարդը, հնազանդելով իր հասարակական բնագրին, աշխատում է ոչ միայն գոյատևելու համար, այլ իր գոյությունը հավերժացնելու համար: Մարդը աշխատելով և իրագործելով իր հասարակական եսը, փոխակերպվում է նոր տրակի, որը ոչ այլ ինչ է, և՛ թե ոչ մարդկայնություն: Այստեղից հետևում է, որ մեր հասարակական գործունեության նպատակը հասարակության գոյատևման խնդրի իրականացումն է: Հասարակությունը գոյատևելու համար ստեղծում է սկզբունքներ, որոնք ապահովում են այդ խնդրի իրականացումը:

Մարդկային էակի դաստիարակման, այսինքն հասարակականորեն դաստիարակման գլխավոր գործոններից մեկը գեղար-

վեստական գրականությունն է, որը ոչ այլ ինչ է, քան ոչ հասարակական գիտակցության դրսևորման ձևերից մեկը: Իսկ հասարակական գիտակցությունը գիտակցված իրականությունն է: Գրականությունը միայն դեպքերի ու փաստերի շարքի արձանագրություն է: Գրականությունը կյանքում գոյություն ունեցող փաստերի, դեպքերի, իրադարձությունների, նրանց փոխադարձ կապերի և պայմանավորվածության ստեղծագործորեն վերամշակված դրսևորումն է: Գրականությունը մեր ձեռքին մի հզոր միջոց է, որով ոչ միայն ճանաչում ենք մենք մեկը մեկը և մեզ շրջապատող իրականությունը, այլև այդ բոլորը գիտակցում ենք: Այստեղից պարզ պետք է դառնա գրականության հսկայական դերն ու նշանակությունը մարդու դաստիարակման գործում: Սովետական խոշորագույն մանկավարժ Մակարենկոն հետևյալ կերպ է դնում մարդու դաստիարակման խնդիրը. «Դաստիարակության նպատակն է ցույց տալ այն հեռանկարը, որի վրա պետք է հիմնված լինի դաստիարակվող էակի վաղվա ուրախությունը»:

Գեղարվեստական գրականությունը ոչ միայն վերարտադրում է կյանքը այնպես, ինչպես նա կա, այլ նաև այն վերստեղծում է սրբագրում է, ցույց է տալիս այն վեհ նպատակներն ու իդեալները, որոնց իրականացման ուղղված պետք է լինի մարդու հասարակականորեն կազմակերպված աշխատանքային գործունեությունը: Գրականությունը միմիայն հայելի չէ, որտեղ արտացոլվում է կյանքը: Գրականությունը վերամշակված և վերստեղծված իրականություն է, այսինքն գիտակցված և իմաստավորված իրականությունը: Իսկ վերստեղծել, փմաստավորել նշանակում է զատորոշել, սահմանափակել, ցույց տալ լայն ու վատը, դեղեցիկն ու տգեղը, անցողիկն ու հավիտենականը, ազնիվն ու անազնիվը, վեհն ու անորոշը, մի խոսքով՝ կյանքը ցույց տալ իր դիալեկտիկական միասնության մեջ: Այստեղից հասարակական գիտակցության կազմավորման գործում այն հսկայական ներգործությունը, որ տնի գրականությունը: Գրականության ներգործությունը կայանում է ընդգծելու արարքի մեջ, այսինքն ընդունելու և մերժելու, հաստատելու և ժխտելու, սիրելու և ատելու արարքի մեջ:

Մենք գեղեցիկ ճաշակը մարդու մեջ դաստիարակում ենք ոչ միայն ցույց տալով գեղեցիկը իր ամբողջ ներդաշնակությամբ, ձգտական հրապույրով, այլ նաև ցույց տալով տգեղը իր ամբողջական ահավորություն մեջ, իր այլանդակությամբ: Մենք մարդու մեջ հերոսություն ենք դաստիարա-

կում ոչ միայն հերոսական կերպարների պատկերումով, այլ նաև ոչ հերոսական արարքների պատկերման հակադեցությամբ: Գրականությունը կյանքի պատկերավոր արտահայտությունն է, որովհետև կյանքի արտահայտությունը կարող է լինել նաև նկարագրական, այսինքն ոչ կապակցված և ոչ հուզական: Իսկ մարդու վրա ազդում է միայն պատկերավոր խոսքը, որովհետև պատկերի մեջ միայն դրսևորվում է ընդհանուր՝ անձնականացված մասնակի միջոցով: Գրականությունը կյանքը վերարտադրում է պատկերներով, այսինքն տիպերով, տիպական կերպարներով, որոնք որպես արձան մի տեղում կանգնած չեն մնում, այլ շարժվում, գործում են և իրենց գործունեությունը բացահայտում են ողջ մարդկային իր անխուսափելի հակասություններով, այսինքն խոյանքներով և ընկրկումներով, բարձրացումներով և անկումներով, բացահայտում են կյանքը իր մակերեսով ու խորություններով, մեկ խոսքով՝ իր ամբողջական միասնությամբ:

Հետևելով գեղարվեստական որևէ մեկ երկի մեջ պատկերված այս կամ այն հերոսի գործունեությանը, մենք ճանաչում և գիտակցում ենք կյանքը իր զարգացման, իր շարժվող պոտցնում. նրանից վերցնում ենք այն, ինչ համահնչյուն է մեր էության հետ, զգվաճում ենք և ներվում այն, ինչ չի հաշտվում մեր էության, մեր հասարակական հսի հետ: Գրականության առավելություններին մեկնել այն է, որ նա կյանքը վերարտադրում է ժամանակի ամբողջության մեջ: Գրականության մեջ մարդու գործունեությունն սահմանները անհամար են ընդարձակվում են, ժամանակի երեք բաժանումները միաձուլվելով, կազմում են մի ամբողջական ներկա, որի մեջ մենք կյանքը տեսնում և ընկալում ենք իր անսահման մեծությունով:

Ծնորհիվ գրականության մոգական ուժի, հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարը Ե դարում դարձել է մեզ համար մի ամբողջական ներկա, որի մեջ շատ հստակ գծերով մեզ պատկերանում է մեր նախնիների գործունեությունը: Երբ բաց ենք անում սովետահայ մեծանուն գրող Դ. Դեմիրճյանի «Երազանանք» վեպը և այն կարդում, մեր աչքի առաջ իր փիթյառի հասակով, իր ողջ հերոսական գործունեությամբ արձանանում է Վարդանի՝ հայրենասեր զորավարի վսեմ կերպարը: Վարդանը շնչում և ապրում է իր ժողովրդի կյանքով. նա սուր փ ձեռին, իր կործանման գնով պաշտպանում է այն բոլոր սրբությունները, որոնցով պայմանավորված էր հայ ժողովրդի կյանքը որպես

բարոյաբանական միասնությանը ապրող ժողովրդի կյանքը: Գործողությունից դուրս դուրս, արարելից արարել, խոհից խոհ, ապրումից ապրում, զգացումից զգացում հետևելով Վարդանի ամբողջ գործունեությանը, մեզնից ամեն մեկը պիտի ուզենար ապրել նման կյանքով, մեռնել նման մահով: Վարդանը մի տեղից ուրիշ տեղ է, որ միշտ էլ մեզ համակում է ոգևորում է և՛ հերոսականությամբ, և՛ հայրենասիրությամբ: Վարդանը, շնորհիվ գեղարվեստական խոսքի հզոր ներգործության, պատկանում է ողջների թվին, որոնք մեզ հետ միասին շնչում, ապրում և գործում են: Նույն շրջանից ահա և Վասակ Սյունիի դավաճանական գործունեությունը: Նրա անփառանքական դավաճանությունից բավական չէ՞, որ յուրաքանչյուր որ իրենից դեն վանի վասն փառասիրության գործված դավաճանության, ազգադավության զգվելի արարքը: Այս երկու տիպերի (դրական և բացասական) հակադրումից բացահայտվում է միայն մեկ ճշմարտություն. ահա է՛ պետք է լինել ազնիվ և հայրենասեր, պետք է անձնականը զոհել հասարակականին՝ ապրելու համար գերազուցումը ուրախությամբ: Արդյոք կարիք կա՞ ընդդեմում ահա հակապական դերն ու նշանակությունը, որ ունի և կունենա «Վարդանանք» վեպի ընթերցումը մեր երիտասարդ սերնդի հայրենասիրության դաստիարակության գործում: Ինչ կարծեսար աշխարհի ամեն տեսակ գիտելիքներով պատրաստված մարդը, ի՞նչ նա գործեր աշխարհ, ինչպես գործել է վասակը և մեռնել նրա անփառանքական մահով: Բավական չէ՞ միայն գիտելիքներ ձեռք բերելը. դա դաստիարակության գործի մեկ կողմն է միայն. ավելի կարևոր է այն, որ ձեռք բերված գիտելիքները ի սպաս դրվեն վե՞հ գործի, ազնիվ նպատակների համար:

«Օթելլո» ողբերգության մեջ համանուն հերոսի՝ նախանձի թույնով մերկած ապրումներին ծանոթանալուց հետո, արդյոք կրկին՝ աշխարհի ընթերցող, որ հանձն առնեք այդ վե՞հ նման կրակով: Այստեղ Շեքսպիրը մեզ պատկերելով նախանձը, պիսակտի հերոսի ջղածիզ գալարումների մեջ իրողը ահավորությամբ, մեզ ապահով է դարձնում նրա կործանիչ ոտնձգությունների դեմ: Եվ այսպես կարելի է շատ ու շատ օրինակներ բերել զանազան հեղինակների գործերից, տրոսցում ամեն մի հերոս, իրագործելով իր ճակատագիրը, ազդում է մեր վրա և մեզ կողմնորոշում կյանքում:

Գեղարվեստական ներկը ոչ միայն ծառայում է կյանքի պատկերման, այլ նաև նպաստում է հասարակության բարքերի, անհատական զգացմունքների ազնվացմանը: Նա

ներգործուն օրինակներով մեզ ցույց է տալիս այն, ինչ պետք է ընդունենք և այն, ինչ պետք է մերժենք: Նա մեզ ցույց է տալիս այն լուսավոր կետերը, այն ուղիները, որոնցով առաջնորդվելով՝ մենք հասնում ենք ուրախության: Գեղարվեստական գրականությունը մեզ ծանոթացնում է ոչ միայն մարդկային գործունեության բոլոր ծաղիկներին, այլ նաև մեզ վերահաստատում է այն ազգակցության մեջ, որ մենք ունենք մեզ շրջապատող իրականության հետ: Գեղարվեստական կենդանի խոսքը ամբողջ համալույցը դարձնում է մի կենդանի իրականություն, որից առկաժում, արտածություն է տիեզերական ուրախությունը, որը մեզ ձևեցնելով իր ալիքների վրա, մեզ օրորում է մեր ինքնաճանաչման, մեր ամբողջացման անհուն ուրախությամբ, մեզ օրորում է այն անանձնական ուրախությամբ, որ Մեծարենցը քաղում էր ամեն մի ծառից, ամեն մի ծաղիկից, ամեն մի երգիքից:

Գեղարվեստական գրականության անալիզի նպատակը դաստիարակման գործում այն է, որ նա ծառայում է մարդու լեզվական կուլտուրայի զարգացմանը: Գեղարվեստական խոսքի առումնասիրությամբ մենք սովորում ենք գեղեցիկ բաների, գեղեցիկ ու թևավոր դարձվածքների ու արտահայտությունների ճիշտ ու տեղին գործածությունը: Մենք ծանոթանում ենք այն արտահայտչական միջոցներին՝ էպիտետներին, համեմատություններին, փոխաբերություններին, որոնց շնորհիվ լեզվական ընդհանրությունը անհատականացվելով՝ դառնում է պատկերավոր և ավելի ներգործուն: Իսկ լեզվական կուլտուրայի զարգացումը միաժամանակ մտածողության զարգացում է, որովհետև մենք մտածում ենք լեզվական մատերիալի վրա: Գեղարվեստական խոսքը, որ իր դրսևորման ձևերի մեջ բաղմազան է, մեզ ծանոթացնում է այն բոլոր մանրամասներին, որոնց օրգանապես կապակցված կառուցվածքով մեզ տրվում է կյանքի ունալ և խմաստավորված պատկերներ: Գիտելիքները թեև մեզ տալիս են նույնպես կյանքի ճանաչումը, վերացական հասկացողություններ են, խիստ մասնակի, միմիայն այս կամ այն բնագավառին հատուկ: Գեղարվեստական խոսքով տրված իրականությունը կյանքում գոյություն ունեցող ներուժների (մասնակի կամ ընդհանուր) կապակցված, իմաստավորված դրսևորումն է, ուստի կյանքի ունալ և ամբողջական ճանաչումը կատարվում է նրա գեղարվեստական խոսքի, գեղարվեստական երկի միջոցով:

Աշխարհի մասին մեր ունեցած գիտելիքները իմաստավորվում են միայն գեղարվեստական

տական խոսքի ներգործությամբ մեզ տրված կյանքի ուսուցիչ պատկերման մեջ: Կյանքը գործունեության երկարատև շղթա է: Գիտելիքները մեզ տալիս են այն միջոցները, որոնցով մենք գործում ենք: Իսկ մեր գործունեության նպատակը բացահայտվում է մեր անձնականության դրսևորմամբ և իմաստավորմամբ: Մենք մեր առաջ նպատակներ ենք դնում, որոնց իրականացման ենք ծառայեցնում մեր ձեռք բերած գիտելիքները: Գեղարվեստական խոսքի ներգործությունը նրանում է, որ իր կերտած հերոսների գործունեությամբ մեզ տալիս է այն հեռանկարները, այն նպատակները, որոնց գիտակցումով միայն մեր պարելու պրոցեսը դառնում է իմաստալի, նպատակասլաց: Գեղարվեստական ներկը մեզ սովորեցնում է ապրել այնպես, ինչպես պետք է հասարակության մեջ: Իսկ առանց նպատակի առկայության, մարդկային գործունեությունը բովանդակազուրկ է և ձանձրալի:

Կյանքում չկա մի երևույթ, որը այս կամ այն չափով, այս կամ այն ձևով, գեղարվեստական խոսքի առարկան եղած չլինի: Կյանքի բոլոր երևույթների ընկալումը արվեստագետ ստեղծագործողի կողմից կյանքի գեղեցիկ և ըմբռնիչ ընկալումն է: Ուստի հաջողված գեղարվեստական երկի ընթերցումը մարդում և ազնվացնում է մեր զգայարանները, որոնցով մենք մեզ շրջապատող իրականությունը տեսնում ենք ոչ այնպես, ինչպես թվում է, այլ այնպես, ինչպես նա կա բոլորի հանդեպ ունեցած իր հարաբերակցության մեջ: Գեղարվեստական երկը ոչ միայն մեզ ծանոթացնում է մեզ շրջապատող իրականությանը, այլ նաև մեզ սովորեցնում է այն սիրել՝ այդ իրականությունը մեզ վերարտադրելով իր ամբողջական, ներդաշնակ, միասնական գեղեցկության մեջ:

Հայրենի բնությունից վերցված այս կամ այն բնականորեն գեղարվեստորեն հաջողված վերարտադրությունը մեզ տրամադրում է սիրել մեր հայրենիքը, իսկ սիրել մեր հայրենիքը նշանակում է աշխատել ու պայքարել նրա համար: Մարդ պաշտպանում է միայն այն, ինչ սիրում է: Արդյոք Թումանյանի, Իսահակյանի գեղարվեստական ստեղծագործությունների մեջ մեր հայրենի գեղեցկությունների վերարտադրությունը քիչ չէ՞ր կարող է կատարել մեր հայրենասիրական զգացումների մշակման ու դարձադրման գործում: Նրանց երկերը կարգալիս

մեր սիրտը հուզվում է այն գեղեցկությամբ, զգայնությամբ, որով շնչում են մեր հայրենիքի ամեն մի քարը, ամեն մի ծաղիկը, ամեն մի ծառը, ամեն մի հովիտը: Մենք տոգորվում ենք մեր լեռնային արշալույսների, մեր ծիածանալու երկնքի, վերջապես մեր, մեր աստղածորան գիշերների շալլ գեղեցկություններով: Առանց գեղարվեստական խոսքի մոգական ուժի, մենք չենք կարող տեսնել ծառը այնպես, ինչպես նա կա, ծաղիկը՝ ինչպես նա կա ողջ ստեղծագործության ներդաշնակ կառուցվածքի մեջ, մարդը՝ ինչպես նա կա, ապրում է, շնչում է: Հենց սրանով է, այսինքն ստեղծագործողին վերարտադրված ռեալ ու ամբողջատան կյանքի միջոցով է, որ գեղարվեստական գրականության դերն անհուն ու անգնահատելի է դաստիարակության գործում: Մեզանից ամեն մեկը, ինչպես մեծ Գորկին է ասել, իր մեջ նշած ողջ լավագույնի համար պարտական է գրքերի հարուստ աշխարհին: Ի՞նչ կարծենային մեր գիտելիքները, եթե մենք չգիտակցեինք այն նպատակները, որոնց համար ապրում ենք ու գործում: Իսկ ոչ մի տեղ այդ նպատակները այնքան պայծառ ու ամբողջական մեզ չեն տրվել, որքան գեղարվեստական գրականության մեջ, որը ոչ ալ ինչ է, եթե ոչ կյանքի ամբողջական, համայնապարփակ արտացոլումը: Շնորհիվ գեղարվեստական խոսքի հզոր ներգործության, այսօր մեզանից ամեն մեկը ապրում է հազարամյակների կյանքով: Շնորհիվ գեղարվեստական գրականության՝ դարերի ընթացքում ինքն իրեն բացահայտող մեծատառով գրված Մարդու փորձն ու գիտությունը մեզ են հասել: Երբ կարդում ենք հունական գրականության խոշորագույն կլասիկների երկերը, նրանց ապրած ժամանակաշրջանը՝ իր բոլոր մանրամասներով, մարդկանց ապրումներով և արարքներով, դադարում է մեզ համար անցյալ լինելուց և միախառնվելով մեր ներկային, մեր ներկան դարձնում է ազնի մարդկան, ազնի հարուստ, ավելի բովանդակալից: Մարդը որպես առանձին էակ ժամանակավոր է և անցողիկ. բայց մարդը վերածված մարդկայնության՝ հավիտենական է ու անվերջ: Եվ գրականությունը այդ անանց հավիտենականության օվկիանոսանման հայելիացումն է և մեծագույն դպրոցը, որտեղ սովորում ենք այն արվեստը, որ պետք է իմանալ և գիտենալ՝ որպես մարդ գործելու, աշխատելու և ապրելու համար:

